

Entendre-hi + amb la ciència

¿Quan van començar les mentides sobre epidèmies?

Les notícies falses sobre infeccions existeixen des dels inicis de la premsa. Així ho testifiquen les relacions de successos (àvies dels diaris) exposades a la Biblioteca Nacional. Però en conjunt preval la intenció d'informar. Els científics utilitzen ara aquests textos per reconstruir el passat.

MICHELE CATANZARO

Xavier Amador

Adelaida Caro, amb una 'Relació' sobre l'aparició d'un cometa sobre el cel del Pròxim Orient amb forma de serp de tres caps.

Quan la pesta del 1630 va assolir Milà, es va difondre la teoria que els enemics d'Espanya volien portar d'allà unes pols que semblaven la plaga al país. D'aquesta notícia falsa es van fer ressò les relacions de successos, pamflets de notícies impresos que representen la forma incipient del periodisme. A aquestes publicacions està dedicada una exposició a la Biblioteca Nacional d'Espanya (BNE), visible fins al 12 de juny a Madrid. Entre aquestes, en destaquen moltes de temàtica científica i especialment relacionades amb les epidèmies. La teoria conspiranoica de les pols de Milà reuneix alguns ingredients de les *fake news* de la covid-19: la por, la falta de qualsevol base científica i la intenció política.

LA PRIMERA PREMSA

Els poderosos intercanviaven notícies manuscrites per correu almenys des del l'època dels romans.

Però en els segles XV i XVI alguna cosa canvia. «La xarxa de correu arriba a un alt nivell de desenvolupament i la impremta es fa més barata», explica Adelaida Caro, de la BNE, cocomissària de l'exposició.

Cartes particulars comencen a filtrar-se a impressors, que les imprimeixen amb tipus barats en papers dolents i les posen a la venda a baix preu en llibrerries. Ben aviat les relacions de successos es converteixen en un èxit. Autors gairebé sempre anònims les escriuen expressament, de vegades fins i tot en vers perquè es puguin recitar als que no saben llegir.

«Sovint es tracta de diplomàtics, militars o clergues que entenen que això serveix als seus interessos», explica Henry Ettinghausen, professor emèrit de la Universitat de Southampton i una autoritat en el tema. Les monarquies necessiten crear estats d'opinió: per això el control ferri de la censura sobre els impressors

i els encàrrecs de relacions de festes reials, fets a autors tan destacats com Lope de Vega.

A la BNE es poden contemplar relacions de la pesta de Logronyo de 1599, pesta de Sevilla 1649 i d'una altra que va ocórrer al nord de l'Àfrica. «Són vistes gairebé sempre com un signe de la ira divina, causada pels pecats, i un al·licient al penediment», explica Nieves Pena, de la Universitat de la Corunya, comissària també de l'exposició. A més del moralisme, un altre ingredient és la propaganda. Per això, l'exitosa sèrie de relacions sobre les desgràcies de Constantinoble (epidèmies, però també altres catàstrofes) que es presentaven com un senyal que l'Imperi otomà no li agradava gens a Déu. El tercer ingredient, segons Carmen Espejo, historiadora del periodisme de la Universitat de Sevilla, és el sensacionalisme. Era essencial en un producte dirigit a atrapar el «curios lector».

Amb aquestes premisses, «la generació de notícies falses segueix els mateixos patrons i interessos que en l'actualitat: conspirar, crear estats d'opinió etcètera», afirma Pena.

¿TOT EREN NOTÍCIES FALSES?

«S'ha posat èmfasi en les *fake news*, però no és el més corrent: hi ha una intenció protoperiodística», observa Ettinghausen.

«En la relació sobre la pesta de Logronyo del 1599 es reconeixen les famoses 5 W del periodisme [¿Què? ¿Qui? ¿Quan? ¿On? ¿Per què?, en les seves inicials angleses]», observa Caro. La de la pesta de Sevilla del 1649 se centra en el recompte dels morts i en el relat de les actuacions pietoses, evitant els tons morboses. «Preponderava la relació factual. En el segle XVIII comença a entreveure's fins i tot una forma de periodisme de dades», observa Espejo.

Més enllà de les epidèmies, diversos relats sobre casos mèdics singulars s'han demostrat autèntics. Algunes relacions sobre «parts monstruosos» es refereixen en realitat al naixement de siamesos i d'un hermafrodite (plausible en tot, menys a emplaçar el penis al mig de la cara del nadó). Un altre cas és el de la «nena geganta». Resulta que es deia Eugenia Martínez Vallejo, era de Burgos, i el pintor Juan Carreño de Mendoza la va retratar en un quadro visible en l'exposició, que guarda una semblança impressionant amb el gravat de la relació.

Els fenòmens naturals eren tot un filó en les albrors de la premsa. Entre les bombes informatives hi ha l'aparició d'un «prodigiós volcà de foc» a les Açores el 1638, d'una estrella el 1682 (possiblement el cometa Halley) i el terratrèmol de Lisboa del 1775.

Amb el temps apareix un protoperiodisme científic. Hi ha relacions sobre el terratrèmol de Lisboa que es basen en una enquesta encarregada per les monarquies ibèriques. O una anàlisi d'un eclipsi de Sol firmada el 1764 pel matemàtic Diego de Torres i Villarreal, de la Universitat de Salamanca.

¿COM LES FA SERVIR LA CIÈNCIA?

En ocasions, les relacions de successos són la millor font per reconstruir esdeveniments naturals passats. Per exemple, l'historiador Mariano Barriendos les ha utilitzat en col·laboració amb investigadors climàtics per posar a punt un registre de 500 anys d'inundacions a Europa. «N'hi ha moltes sobre esdeveniments singulars: un huracà al golf de Cadis, l'any del diluvi a Catalunya, el tsunami de Lisboa... Són textos gairebé idèntics als actuals per estructura i expressions. De vegades he de revisar les dates, perquè els textos transcrits es podrien moure uns 300 anys sense problema», afirma Barriendos.

El geòleg Carlos Caracciolo les fa servir per estimar la intensitat dels terratrèmols antics. També representen una font crucial per a l'obra *El siglo maldito: clima, guerra y catástrofes en el siglo XVII*, de l'historiador Geoffrey Parker. ■

Compartim les preguntes sobre el món on vivim que la ciència pot respondre.

Escaneja el codi QR per escriure'ns.